

Mindre bidrag

Linköping-håndskriftet Theol. 217 og hr. Michaels rosenkransdigt

Den danske senmiddelalderlige digter hr. Michaels rosenkransdigt er det længste og mest sammensatte af hans tre værker. Det bærer titlen *Expositio pulcherrima super rosario beate marie virginis*, men er gennemgående dansksproget. Ud over den egentlige beskrivelse af rosenkransen omfatter det bl.a. en mariavise. Digtet er udgivet posthumt af Poul Ræff i 1515, og takket være hans efterskrift kender vi til dets genese. Digtet der er en meget fri bearbejdning af mystikeren Alanus de Rupes (1428-1475) værker, har hr. Michael sat på danske vers efter dronning Christines opfordring i 1496. Også fra andre kilder ved vi at hr. Michael tilsluttede sig den i senmiddelalderen hastigt voksende mariadyrkelse (jf. Chr. Bruun: *Aarsberetninger og Meddelelser fra Det Store Kongelige Bibliothek*. I, Kbh. 1870, s. 220 ff.). Rosenkransbroderskabernes udvikling er genstand for Bjørn Poulsens artikel Fromhed og magt i senmiddelalderen (i: *Gilder, lav og broderskaber i middelalderens Danmark*, Odense 2002).

Chr. Molbech udgav i 1836 hr. Michaels tre rimværker, men denne udgave betegner et lavpunkt i den ellers kyndige og myreflittige Molbechs udgivervirksomhed og har længe trængt til en afløser. Vigtigt for arbejdet med en ny udgave af hr. Michaels tekster er det at afklare håndskriftet Linköping Theol. 217's (Link.s) tekstkritiske lødighed, fordi dette håndskrift indeholder en stor del af rosenkransdigtet. Problemet kan kort beskrives således: Er Link.s tekst en afskrift af Poul Ræffs *editio princeps*, eller går den bag om denne til en håndskriftlig tradition?

Forskningens interesse for håndskriftet har været stærkt begrænset. Den største publicerede behandling af hr. Michaels sprog, Johs. Brøndum-Nielsens disputats, *Sproglig forfatterbestemmelse*, Kbh. 1914, nævner det kun i en fodnote (s. 89). Nogen eksplicit holdning til det tekstkritiske problem giver Brøndum-Nielsen ikke udtryk for. Spørgsmålet er derimod diskuteret i andre – især utrykte – undersøgelser. I *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder* har Helge Toldberg i 1962 (i artiklen Hr. Michael) omtalt håndskriftet. Med henvisning til en tidligere fremført ide om værkets sammensætning af flere selvstændige dele skriver han:

Mistanken falder særlig på den mellemste del, hvis beg. og slutn. angiver overgang, og som findes særskilt i hdskr. Linköping T 217 (ca. 1515), hvor udsmykning under teksten tyder på at skriveren har ment den var endt. Trods dette og manglende lat. indskud tør afskr. efter trykket dog ikke udelukkes (sp. 24).

Sin opfattelse af forholdet har Toldberg uddybet i nogle »Bemærkninger i tilslutning til artiklen Hr. Michael i Kulturhist. Leksikon VI[I]« der findes i Gammeldansk Ordbogs arkiv på Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Her sætter han:

chancen for afskrift efter et hs. ved 50% (..) Forøvrigt finder jeg også et problem i overskr. i Linköpinghs.: Adsit ad conscriptum sit (underlig gentagelse) sancta maria venerabilis (?). – På den anden side taler fejlen gwdz wrangh och wredhe i det overstregede s.24 og gentagelse af *wrangh* i det endelige imod at det kan være hans egen rettede renskrift.

Håndskriftets dedikation til Maria har næppe tekstkritisk interesse, men det er påfaldende at Link. der især adskiller sig fra trykket ved ikke at have dettes lange latinske afsnit, har en selvstændig latinsk overskrift.

Gammeldansk Ordbogs materiale vedrørende hr. Michael omfatter ud over Toldbergs brev to akter af interesse for forholdet mellem Link. og trykket: Poul Lindegård Hjorths rapport om Link., dateret 25/8 1955 og Mette Nordentofts »foreløbige rapport« vedrørende »ms./tryk« (dateret maj 1957). Sidstnævnte er en kollationering af de to tekstvidner med hovedvægten lagt på ortografien, men også morfologiske, syntaktiske og leksikale forskelle opregnes. Nordentoft har registreret en lang række tekstafvigelser, men den mest interessante har hun ikke kunnet læse i Det Kongelige Biblioteks fotografi af håndskriftet. Forskellene kommenteres stedvis, men nogen egentlig syntese gives ikke. Om det af Toldberg omtalte »gwdz wrangh och wredhe« står:

det er sikkert denne afskriver, der har misforstået ordet; s. 24 har han besluttet sig til at forstå: wrangh (∴ mgl. nasalstreg). Snarest misforstået efter et hs.? Dog kender orig. vokal m. nasalstreg: *ganhæ* 42,25

En teori om tekstkritikken formuleres derimod i Lindegård Hjorths rapport. Efter en kort præsentation af de mere interessante forskelle, baseret på en »stikprøvevis« kollationering af »nogenlunde fyldigt omfang«, skriver han:

Alt i alt har Link. dog næppe interesse for tekstkritikken. De omtalte småafvigelser kan skyldes afskriveren, de kan være fremkommet ved sjuskeri eller træthed eller som bevidste forbedringer. Og uden at kunne bevise må en teori om, at Link. er en afskrift af trykket, siges at være sandsynlig: Dateringen på grundlag af palæografien; den gennemgående verbale overensstemmelse; det forhold, at trykkets randnoter, hvis de medtages, findes på præcis tilsvarende plads i Link. som i tryk. Endelig tyder Poul Rævs ord om, at bogen nu ikke længere skal ligge »døvt, jordet og nedstoppet« (HrMich.124.12-13) ikke på, at digtene har været stærkt spredte i afskrifter.

Med Lindegård Hjorths ord in mente gav jeg mig i kast med det lidet udsigtsfulde arbejde at sammenholde hele Link. med trykket. Og takket være Svend Grundtvigs og Axel Orlriks Legat fik jeg – i modsætning til Nordentoft og Linde-

gård Hjorth – mulighed for at granske originalen i Linköping. Både den fuldstændige kollationering og undersøgelsen af originalen bar frugt.

Den del af hr. Michaels digt der findes i Link. omhandler de fem større sten, skel- eller mærkestenene, der sidder på en rosenkrans og hvortil der er knyttet betragtninger over Kristi død og pine, synden, døden, dommen og himmeriges fryd. Denne del betragtes som den mest selvstændige i forhold til Alani værker. Jævnfør herom foruden Toldbergs artikel især P.D. Steidl: *Vor Frues Psalterbog*, Kbh. 1924. Selvstændigheden vanskeliggør inddragelsen af et tredje sammenligningsled i den tekstkritiske behandling. Men i skelsteneafsnittets beskrivelse af dommen indgår en version af vandreteksten De femten tegn før dommedag (Molbechs udgave, s. 40 ff.). Det gør det muligt at sammenligne dette stykke med andre versioner af denne tekst. Af praktiske årsager begrænses undersøgelsesområdet her til versioner der er bevidnede i nordiske middelalderhåndskrifter (på latin, vestnordisk, fornsvensk og gammeldansk).

Den ovenfor nævnte mest interessante afvigelse mellem Link. og trykket findes i beskrivelsen af det første tegn. Ræff har:

Uandhet aff strandhen scal løffthæ sig op
 thet maa alt see then wslæ krop
 eth døyen scal thet swo standhæ
 xl. alnæ offuer høgestæ træ
 tha sænckes baadhæ dywr och fæ
 aff swodan ynckelig wandhæ (D6v.1-6).

Svarende til fjerde vers har Link.: »fförthywæ allne offwer hōwesthe mwr thræ« (s. 23.4). Metret viser at det i øvrigt ukendte »mwr thræ« må være en fejl, at »mwr« skulle stå alene strider mod rimet, og stedet må opfattes som eksempel på rettelser *in scribendo* uden radering af det forkerte. Ordet er imidlertid påfaldende fordi det i flere versioner af teksten beskrives hvordan vandet står som en mur. Det gælder flere af de latinske, vestnordiske og fornsvenske som James W. Marchand har fremdraget: »quasi murus«, »sem veggr«, »som en mwr« og den gammeldanske version i de såkaldte Søndags-Evangelier: »swa som mwr« (jf. James W. Marchand: *Early Scandinavian Variants of the Fifteen Signs before Doomsday*, i: *Acta Philologica Scandinavica* 31, 1976, s. 121, s. 125, s. 131 og Bertil Ejder (udg.): *Svenska Medeltidspostillor*, bd. 8, Lund 1983, s. 188). Ghemens udgave (Kbh. 1509) har derimod en anden ordlyd.

Afvigelsen viser at afsnittet om De femten tegn må trække på et andet forlæg end trykket. Det kan tænkes at skriveren har haft en version af vandreteksten i hovedet, og at ordet er rendt ham i pennen. Men det er mere sandsynligt at skriveren har overtaget formen fra et håndskrevet forlæg.

To andre afvigelser underbygger forestillingen om et andet forlæg, og da snarest et håndskriftligt. I omtalen af det trettende tegn før dommedag hedder det i Link.: »Thee ffasthe sthjernern som klare waare ffør« (s. 26.7). Hertil svarer trykkets »The faffræ stierner« (E1v.23, Molbech, s. 43). Sandsynligvis har trykket her en korruperet form og Link. en *lectio difficilior*. Men de andre versioner af De femten tegn før dommedag, jeg har haft lejlighed til at sammenligne med, er

her meget kortfattede, og det er ikke muligt på den baggrund at afgøre om tryk-
ket eller Link. har den mest oprindelige læsemåde.

To gange i Link. (uden for afsnittet med De femten tegn før dommedag) fo-
rekommer djævlensnavnet Lucifer. Begge steder i formen »lwcÿper«: »ath thw
skalth ffare som lwcÿper ffoer« (9.6) og »molleth moeth och lwcÿper« (41.20,
~ »williper«). Trykket har »lucifer«, og Link.s påfaldende form med »p« har jeg
i det hele taget ikke kunnet finde andetsteds. Den mest oplagte forklaring på
»lwcÿper« er at skriveren har fejltolket et håndskrevet forlæg der har haft et
lavt, lukket »f« efterfulgt af en »er«-forkortelse; han har altså læst »fer« som
»per«. Uden sammenhæng med Link. findes et eksempel på navnet skrevet med
lavt »f« og »er«-forkortelse i AM 76,8^o (fol. 73r.19; faksimileret i Sigurd Kroon
m.fl. (udg.): *A Danish Teacher's Manual of the Mid-Fifteenth Century*, Lund
1993, s. 291). Der skal ikke megen fantasi til at forestille sig den form læst som
»per«. En sådan fejllæsning har kunnet støttes af at intervokalisk »f« er påfal-
dende i gammeldansk.

Den her fremlagte sammenligning af Linköping-håndskriftets hr. Michael-af-
snit med Poul Ræffs tryk har sandsynliggjort at Link. er skrevet af efter et hånd-
skrift. Om dettes forhold til Ræffs tryk har jeg derimod ikke udtalt mig. At det
er nærtbeslægtet med trykket, kan der ikke herske tvivl om, det siger de meget
få afvigelser vidnerne imellem. Det er også påfaldende at Link.s oprindelige
ordlyd flere steder er blevet bragt i overensstemmelse med trykkets. En tese om
at Link.s forlæg er hr. Michaels oversættelsesoriginal virker plausibel (»mwr«
taget i betragtning), men den må undersøges med inddragelse af yderligere ma-
teriale.

Linköping-håndskriftet Theol. 217 påkalder sig interesse som »artefakt« (bl.a.
indeholder det vistnok to meget tidlige bolle-å'er), men især som tekstvidne til
hr. Michaels digt: det har selvstændig tekstkritisk værdi. Vigtigst er måske at til-
stedeværelsen af kun en del af teksten tyder på tilblivelse i flere tempi (Toldberg)
eller viser samtidens autoritetstroløse tekstbegreb (anden del af Linköping-
håndskriftet indeholder i den nuværende indbinding en samling bønner uden for-
bindelse til hr. Michael).

Simon Skovgaard